

ÜÇÜNCÜ TÜR BİR DEMOKRASİ ANLAYIŞININ DOĞUM SANCILARI

SAİT MÜRSEL

İSTANBUL
DÜŞÜNCE
OKULU

Mısır'da totaliter Mübarek rejimini def etmeyi hedefleyen ve geniş bir koalisyonu bünyesinde barındıran 25 Ocak devrimi on yılları aşkın Mübarek liderliğine son verdi. Muhammed Mursi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, toplumsal olarak güçlü fakat siyaseten pek tecrübeli olmayan Müslüman Kardeşler'in desteklediği Hürriyet ve Adalet Partisi iktidara geldi. Kısa bir süre sonra, özellikle yeni anayasa sürecinde katılımcılığın zayıf olduğu ve Mursi'nin otoriterliği gibi söylemler üzerinden geliştirilen argümanlarla, özellikle eski Mübarek rejimi taraftarlarının omurgasını oluşturduğu II. Tahrir¹ isyanı ile karşılaştık.

Liberal seküler entelektüellerin ve sanatçıların da aktif katılımıyla askerî darbenin bilinçli/bilinçsiz zemini hazırlandı. 30 Haziran 2013'te II. Tahrir isyanıyla başlayan süreç içerisinde Mursi'nin Mübarek sonrası iktidar olabileceğini ancak, eski rejimin bürokratik ve askerî vesayetinin canlılığına karşı muktedir olamadığını müşahede ettik.

Mısır Ordusu ültimatoma yayımlamak suretiyle açıkça müdahale edeceğini beyan ettiği gibi, Mursi'nin ilk demokratik seçimler sonrası kabine oluştururken geniş ve farklı kesimleri bünyesine dâhil ederek katılımcılığı sağlama çabasının da sonuçsuz kaldığı gözlemlendi. Zira 30 Haziran sonrası bürokratik ve siyasi yetkililerden istifalar peşi sıra geldi. Öte yandan Cumhurbaşkanı Mursi'nin II. Tahrir sonrası derhal seçimlere gidebileceğini deklare etmesine rağmen meydan ve ordu bunu önemsemeyerek, askerî darbenin çok yönlü gerçekleşmesini sağladı.

General Sisi'nin yönetiminde geçici bir dönem yaşandı ve hemen ardından ordunun atamalarıyla hiçbir demokratik meşruiyeti haiz olmayan bir iktidar yönetime geldi. Özellikle uluslararası aktörlerin yakinen tanıdığı liberal bir isim olan El-Baradai'in "Cumhurbaşkanı yardımcılığı" koltuğunu kabul etmesi Mısır liberallerinin duruşu bağlamında liberalizmin daha çok kritik edilmesini doğurdu. Nitekim askerî darbeye karşı çıkan kitlelerin

¹ Buradaki numaralandırma (II.) devamlılık anlamında değil, iki hareketi birbirinden ayırmak ve adlandırmak için kullanılmıştır. Yoksa mahiyet itibarıyla birbirinin zıddı olduğunun altını çizmemiz gerekiyor.

Rabia Meydanı başta olmak üzere meydan ve sokaklarda askerî diktaya karşı pasif direnişe başlamasıyla birlikte bir grup liberal pozisyon değiştirdi. En nihayet Mısır ordusunun sistematik katliamlara ve tutuklamalara girişmesiyle Baradai istifa etti. Ancak Baradai başta olmak üzere Mısırlı liberaller II. Tahrir'in yanında saf tutmakla katliamlardan ve ölen binlerce insanın kanından sorumlu oldular.

Mursi'nin ordu tarafından sebepsiz şekilde tutuklanmasının ardından İhvan omurgasında ama geniş kesimleri de kapsayan Rabia merkezli pasif direnişin 45 gün gibi uzun bir süre şiddete başvurmaksızın kalması, esasen hesapları alt üst etti. Zira Kıpti kiliselerine saldırı provokasyonlarının boş çıkması ve bilakis İhvan mensuplarının, kiliseleri koruduğunun açıkça görülmesi dikkat çekti. Bu 45 gün içinde binlerce can kaybı yaşayan ve on bine yakın yaralı veren darbe karşıtlarının, darbecilerden kimseyi öldürmemesi sivil direnişin anlamlı bir görüntüsü olarak tarihe geçti.

Mısır'da 'liberaller'in demokrat olamayışları neticesinde omurgasız duruşları, buna karşılık seçimleri kazanan Mursi destekçilerinin ise teröriste olmadan ve herhangi bir *gerilla yöntemiyle savaş, meşru müdafaa dışında aktif sokak çatışması, infaz* gibi kriminalize olaylara mahal vermeden pasif direnişleri demokrasi-İslam ilişkisini yeniden gündeme getirdi.

“İslam ve Demokrasi”nin Flörtü: İslamcılık Nereye?

Türkiye’de geçtiğimiz yıllarda çok çeşitli entelektüel çevrelerin katılımıyla geniş çaplı İslamcılık tartışmalarına şahit olmuştuk. Özellikle “İslamcılık tipik sosyalizm, liberalizm gibi siyasal bir felsefe/sistem olarak modern dünyada kabul görebilir mi?” sorunsalı kayda değer bir konuydu.

- Mısır’daki darbenin ardından şimdi yeniden İslamcılığa ontolojik olarak karşı çıkanlar,
- İslamcılığın siyasal bir akım olarak meşru ve makul görülmesini savunanlar,
- İslamcılığın yerine seküler siyasal akımları absorbe ederek kimliğini muhafaza etmenin kuşatıcılığını iddia edenler,
- Demokrasiyi küfür rejimi görenler gibi çok çeşitli duruşların üzerindeki ölü toprağı kalktı. İslamcılığa ontolojik olarak karşı çıkanların laiklik üzerinden argümanları kayda değer olsa da İslamofobik hezeyanlar ve önyargılar bu yazının esas konusu değildir.

Ortadoğu ülkelerinde büyük çoğunluğun Müslüman olduğu, Körfez ülkeleri başta olmak üzere monarşilerin bulunduğu, Arap uyanışına kadar ise yaygın olarak Ortadoğu ülkelerinin demokratik seçimlerden yoksun ya da seçimlerin tiyatral nitelikte olduğu, özellikle de karizmatik/otoriter liderler ve onları destekleyen halk azınlığının ekonomik ve siyasi imtiyazları kullandığı bir manzara ile karşı karşıyayız. Arap sıçraması ile birlikte ise, Ortadoğu coğrafyası Kuzey Afrika'dan başlayan domino etkisiyle diktatöryal rejimlerden kurtulma sürecine girdi.

Peki, bu bir bahar mıydı? Esasen eskinin tasfiyesi, İhsanoğlu'nun nitelmesiyle bir 'sonbahar' olarak görülebilir. Ancak sonbahardan ziyade bunu Şubat soğuğunun sonundan Mart soğuşuna geçiş olarak görmek daha yerinde olacaktır. Zira kısa süreli demokrasiye geçiş denemeleri de son dönemde akim kalmaya başladı ve darbeler yahut iç çatışmalar baş gösterdi. Dolayısıyla şu anda mevcut durum karmaşık ve girift bir hal alsa da; Ortadoğu'daki demokrasi denemelerinde eskiden bir fark vardır ki, mağdur görülen kesimler söylemlerinin merkezine 'meşruiyet' kavramını aldı. Mağdur meşru kaldıkça ve çözüm odaklı mücadele ettikçe, gelecekte daha güçlü olacaktır.

Öte yandan Türkiye ve kısmen Katar dışında hiçbir devletin ilk başta Mısır'daki müdahaleyi askerî darbe olarak tanımaması ve Suriye'de, Mısır'da kimyasal silah, on binlerce ölü, yaralıya rağmen insanlık onurunun Ortadoğu için mevzubahis olmaması ise; tıpkı Güney Amerika'daki yerlilerin insan olup olmadığının tartışıldığı 1492 tarihli ünlü Valladolid Davası'nı² akıllara getirmektedir. Vitoria'ya karşı İspanyol avukat Sepulveda'nın konuşmalarında özetle "Onlar bizim gibi olmayı hak etmiyor, onlara nasıl bir İspanyol gibi davranabiliriz ki?" dediği ayrımcı düşünceye farklı renk ve tonlarda tanık oluyoruz.

Sorunun temelinde ise ortaya çıkan açıkça şudur: Otoriter rejimlerin, diktatörlerin ardından gelen meşru seçilmişler muhafazakâr dindarlardan çıkmakta. Dolayısıyla yeni dönemin belirsizliklerindense bekleyip görmek daha idealdir düşüncesi hâkim. Bunu besleyen ise muhafazakâr kesimler içinde küçük bir azınlığın şiddeti meşrulaştırmasının her zaman mümkün olabileceği gerçekliği. Öte yandan "Dindarların demokratlığı ise şaibelidir" mantığı baskın geliyor. O halde çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde iktidar sahibinin seküler(ist) olması, baskın çoğunluktan farklı olması ona demokrasi dışında hem uluslararası toplumda hem de askerî-bürokratik çevreler içerisinde ayrı bir meşruiyet kazandırmaktadır.

² Detaylı bilgi için bkz. Cemal Bali Akal, "Valladolid Tartışmaları," Modern Düşüncenin Doğuşu, ss. 143-149, Ankara: Dost Yayınevi, 2010.

Nitekim bu, Türkiye’de Menderes örneğinde, bugün Mısır’da Mursi, Tunus’ta Gannuşi örneğinde yaşananlarda açıkça gözlemlendi. Zira demokratik meşruiyeti haiz olsalar dahi İslamcılık ideolojisini savundukları düşünülüyor, otoriter bir dinî yönetimi hazırladıkları ve yaşam tarzlarının bastırılacağı öngörülüyor. İran gibi bir örneğin varlığı ise bu endişeyi taze tutuyor. Özellikle Erdoğan, Mursi, Gannuşi, Menderes gibi seçilmiş liderlerin seçmen kitlesinin daha muhafazakâr görünüm ve düşüncede olması nedeniyle devlet mekanizmaları tarafından sürekli siyasal iktidarı/tabanını kontrolün şart olduğu düşünülüyor. Nitekim darbelerle ve muhtıralarla muhatap olmak kaçınılmaz şekilde zemin kazanıyor, patolojik bir hal alıyor. Yani çoğunlukçu demokrasi korkusundansa diktatöryal yönetim, askerî darbe gibi opsiyonlar daha meşru lanse ediliyor. Richard Falk’ın II. Tahrir’in ortak noktasını tanımlarken söylediği gibi, “Mursicilikten Mübarekçilik yeğdir.” Türkiye’deki ifadeyle ise askerî ve bürokratik statükonun devamını sağlayan şekliyle: “Ne darbe ne şeriat” ya da “sivil darbe.”

Hulefa-i Raşidin gibi cumhuriyetçi kodları barındıran bir dönemi görmüş İslam ve bugüne dek uygulanabilmişler arasında en iyi siyasal sistem olan demokrasi birbiriyle çelişik midir? Dindar biri liberal demokrat olabilir mi? Geleneğin dominantlığıyla otoriter bir algı doğuran Müslümanlar acaba demokrasiyi ne kadar içselleştirebiliyor? Tıpkı Mısır’da olduğu gibi başta Ortadoğu olmak üzere, İslam dünyasında çoğunluk oldukları halde siyasi ve ekonomik olarak ötekileştirilen dindarlar İslamcılık savunuculuğu ve vesayet rejimleri arasında sıkışmışlığı aşabilir mi? Bugünkü seküler liderler üzerinden totaliter ya da tiyatral demokratik yönetimlerle Müslüman çoğunluğu yönetmek, bu çoğunluğun terbiye olmasını mı sağlıyor?

Özgürleşmek İçin Kapıları Şiddetle Kırarak mı Yoksa Yeni Bir Anahtarla Kilitleri Açmak mı?

Her şey zıddıyla bilinir. Salt/mutlak kelime anlamıyla özgürlüğün karşılığı tutsaklıktır. İzafi olarak da; bir evde yaşayan bir grup insanı içerisinde penceresi vs. olan farklı odalara kilitlediğinizde; kilitli kalan insanlar o odada özgürdür ama evin içerisinde özgür değildir. Odaların içerisindekiler o odanın anahtarına sahip olduğunda anahtarı, pencerenin camını kırarak evden dışarı çıkmak için değil ilk olarak oda kapısının kilidini açmak için kullanır. Zira bu insanların başlarını sokabilecekleri bir evi vardır ama sonuçta odada kalmaktan memnun değillerdir. İşte kilitleri açmadıkça da ev içi tartışmalar, kavgalar, haykırışlar bitmeyecektir.

Yine oda-kilit metaforu üzerinden ifade etmek gerekirse; evdeki çoğunluğun farklı odalarda kilitli kaldığını düşünmesi halinde, aralarından birileri

“Kapıları kırılım, devirelim” diyebilir. Odada kilitli kaldığını ifade eden bu çoğunluk insanların kilidi açma iradesi yerine “Kapıları kırılım” fikrini ileri sürenlere istemediği halde boyun eğmek zorunda kalabilecektir. Kısaca, süre uzadıkça çoğunluğu oluşturan o topluluk ferasetle kilidi açmak yerine “Biz çoğunluğuz” diyerek öfkeyle oda kapılarını kırmaya yeltenebilecektir. Hâlbuki yapılması gereken ise kapıları devirmek değil, kilidi açmaktır. Öfkeyle kapıların kırılması ise yine o evin sakini olan tüm insanlara bir zarardır.

Kilidi açmadıkça veya odadakilerin kilidi açmadığı süre uzadıkça, oda içerisinde “Kapıları devirelim, kırılım” diyenlerin sayısı ve sesi daha da artabilecektir. Kapının kilidinin açılması yerine kırılması halinde ise oda sakinleri dışarı çıkamamalarının heyecanıyla evin kapısını da kırmaya kalkışabilecektir. Bir ihtimal de odalardaki bu insanlar seslerini apartman sakinlerine duyurmak isteyecektir. Gürültüyü duyan apartman sakinleri evde birilerinin zor durumda olduğunu düşünerek dışarıdan evin kapısını kırmaya yeltenebilecektir. Kapıların kırılmasının ya da evin dış kapısının bir daha kilitlenemeyecek şekilde açılmasının ise tüm ev sakinlerine zarar vereceği açıktır. Hatta böyle bir kaos ve şiddet tüm apartmanın düzenini bozacaktır.

Sonuç olarak Ortadoğu’da demokrasiyi desteklemeyenler; sistem dışına itilenlerin kriminalize olması tehlikesi doğduğunda yarın şiddetin müsebbibi veya mağduru olabilecektir. Oysa yapılması gereken on yıllardır sistem dışında kalan bu insanların demokratik entegrasyonunun sağlanmasıdır. Sonuç olarak, eski hal muhaldir ve büyük bir kaos gözlemlenmektedir. Ortadoğu böyle devam edemez. Ya yeni hal; yani darbesiz, vesayetsiz bir demokrasi ya da yok oluş; hem Ortadoğu hem dünya için!

Peki, İslamcılık siyaseti bu entegrasyonun önünde bir engel teşkil etmekte ve İslamcılar demokrasiye araçsal bir anlam yüklemekte ise, İslam ve demokrasiyi bağdaştırmak mümkün müdür?

Bu konuda liberal demokratlar, liberal bir bireyin seküler olmasının gerekmediğini savunuyorlar. Türkiye başta olmak üzere Ortadoğu’da liberallerle dindarların otoriter siyasetlere karşı çoğu zaman ortak tavır aldığını gözlemliyoruz. Nitekim en azından Mısır’da Baradai’nin istifasının Mübarek yanlısı siyasetçilerden ton farkı olduğu da açıktır. Dolayısıyla liberalizmle Müslümanlar tanışarak daha demokrat bir çizgiye doğru evrim geçiriyorlar. Bu açıdan ‘conservative liberalism’in İslam ülkelerinde yükselişte olduğu söylenebilir. Yansımalarını özellikle Pakistan, Malezya, Tunus ve Türkiye’de siyasal İslamcılarının geçmişte küfür rejimi olarak gördükleri demokrasiyi büyük ölçüde içselleştirmeleriyle gözlemledik.

Sosyal demokrasi bağlamında ise Avrupa'da Müslümanlardan sol partilere aşırı teveccüh ve aktif üyelikler olduğunu biliyoruz. Özellikle İskandinav solunda göçmen Müslümanların önemli bir yeri var. Ayrıca sosyalizmin Ortadoğu'da önemli bir geçmişi olması nedeniyle anti-kapitalist, devrimci fraksiyonlarda İslami hareketler de giderek daha görünür olmaktadır. Klasik siyasal İslamcılarının durduğu nokta ise, demokrasiye araçsal bir mana yüklemek ve şiddetin meşru müdafaa kapsamında dâhilde olabilirliliğini savunmak gibi çelişkileri barındırıyor. Hatta daha ötesinde özgürlüklerin ahlaki dejenerasyona sebep olması kaygısıyla ciddi bir muhafazakâr çekirdek de var. Siyasal olarak ise İslamcılarının meşru bir aktör; siyasal felsefe ve sistem bakımından ise kabul edilebilir olmaması fakat bir realite olarak büyük ölçekte var olmaları gibi bir durum söz konusu.

Kimi yazarlar ise 1830 Halkların Baharı eylemleri ile tarihsel bir özdeşlik kurarak, geçmişte Avrupa'da Marksistlerin görmezden gelinmesi ve sol siyaset aktörleri uzun yıllar meşru siyasal aktör olarak kabul edilmemesini benzer bir patolojik durum olarak ele alıyor. ³ İslamcılığın meşru bir siyasal felsefe-sistem olarak anlaşılabilirliği bağlamında, Latin Amerika'daki sosyalist yönetimlerin Batı ve Amerikan yönetimleri tarafından 'meşru' görülmediği hatırlatılarak Mısır'la karşılaştırmalar yapan değerlendirmeler de söz konusudur. ⁴

Esasen günümüzde iki dominant siyasal ideoloji görüyoruz. Demokrasinin özgürlük veya eşitlik temelinde olmasına göre liberal demokrasi-sosyal demokrasi gibi bir gel-git söz konusu. Genel olarak; liberal demokrasi özgürlükleri temel alan, bireysel özgürlüklerin halkın iradesini sınırlandırabildiği ve siyasal eşitliği de barındıran bir demokrasi anlayışı savunmakta. Pür liberteryen duruşlar ise bugün geçerliliğini yitiriyor, neo-liberalizmin bile kendi içinde farklı türleri doğuyor. Dolayısıyla modern dünyada aslında liberalizm de tepeden inme özgürlükçülük yerine demokrasiyle frenlenerek dengelenebiliyor ve pratik nitelik kazanıyor. Sosyal demokrasi kavramı ise sosyalizmin; kapitalizmin ilga edilmesinden ziyade piyasa ve devlet arasında bir dengeyi tercih eden ılımlı veya reformcu türü ⁵ olarak karşımızda. Mağduriyete uğrayan kesimlere odaklanmış ve kamu otoritesi eliyle eşitliğe yönelmiş sosyal demokrasi Marksizm ve sosyalizmin devrim paradigmasını evrim siyasetine çevirerek adeta onun ıslah edilmiş hali.

İslamcılarının patolojik bir hal olarak niteledikleri İslamcı siyaset-modern dünya ilişkisinin hakikat payı olmakla birlikte, İslamcılığın liberalizm ve sosyalizmde pişerek üçüncü bir yola gebe olduğu düşünülebilir. Henüz evrensel bir boyut kazanmasa da Türkiye, Tunus, Mısır siyasal pratiğinde örnekleri görülmüş ve Arap sıçraması (Arab spring) ile son yıllarda

³ Mısır'da meşruiyet savaşları, Ahmet Büyükgümüş, *Yeni Türkiye*, 5 Temmuz 2013, (<http://www.yeniturkiye.org/misirda-mesruiyet-savaslari/yeni-bolge/3680>) Erişim tarihi: 22.08.2013

⁴ Jon Lee Anderson, "Egypt's Dirty War?" (<http://www.newyorker.com/online/blogs/comment/2013/08/>) Erişim tarihi: 21.08.2013

⁵ Andrew Heywood, *Siyaset*, 4. Baskı, İstanbul: Adres Yayınları, Şubat 2011, Sözlük Çeviri: Atilla Yayla.

daha geniş bir coğrafyada gözlemlenebilir olmuş üçüncü bir demokrasi anlayışının da doğum sancılarını müşahede ediyoruz. Çünkü bu Hasan El-Benna'nın, Seyyid Kutub'un kodlarını birebir barındırmayan yeni bir model olarak gün yüzünde.

Yeni model, özünde 'conservative liberalism' denilen eğilimi barındıran, muhafazakâr demokrasi/demokratlık tanımıyla sınırları belirsiz şekilde ortaya konmuş ve çelişkileri de olan üçüncü bir demokrasi anlayışının işaretleridir. Çok partili ve seçimlere dayalı siyasal hayatın olduğu, bireysel özgürlüklerin iktidarı sınırlandırabildiği ancak toplumsal hayatta yerel değerlerin de (din, gelenek, kültür vs.) güçlü olması nedeniyle bu değerlerin sistem üzerinde etkili olduğu, özgürlük ya da eşitlikten ziyade temelde adaleti esas alan bir paradigma daha da belirgin olmaktadır.

Bu eksenlerdeki siyasal partilerin ise gücünü dikey ekseninde bir politik yarıştan öte yatay ekseninde sosyal-toplumsal kolektif hareketlerden beslenerek sağladığı görülmektedir. Röntgenden anlaşıldığı kadarıyla doğmakta olan yeni demokrasi türü liberalizmin özgürlüğü, sosyalizmin eşitliği merkezine alması gibi, 'adalet'i odak nokta yapmaktadır.

Sorun ise bu yeni demokrasi türünün yükseliş sürecinde şiddete ne kadar mesafe koyabileceğidir. Kısa vadede şiddetle olan ilişkinin iç savaş şeklinde olmayacağı öngörülebilir. İhvan'ın bugünkü pasif direnişi de bunu göstermektedir. Nitekim Türkiye'de de dindar kitleler 28 Şubat sonrası şiddete başvurmak yerine pasif direniş ve demokratik enstrümanlar yoluyla yeniden demokrasiye entegre olmayı başarmıştır. Şiddet sorunsalı bu yeni tür için aşılabilir midir?

Aslında zor. Çünkü neo-İslamcılardan farklı olarak eski kuşak klasik İslamcılar "iç savaşın hiçbir şartta meşru olamayacağını" henüz tam idrak edemediler. Ancak neo-İslamcılar için tam da bu noktada Güney Afrika tecrübesini yeniden ele almak, bu doğum sürecinde gerçekçi bir pratik olarak ortadadır. Zira Güney Afrika'nın en büyük örneği, otoriterlik ve ayrımcılık ne kadar kökleşmiş-kurumsallaşmış da olsa meşru ve pozitif bir dip irade ile siyasal paradigmanın değişebileceğinin ispat edilmiş olmasıdır. Silahlı çatışmaların yerine sivil bir siyaset ve sivil toplum alanı oluşturularak ortak bir siyasal çerçevenin çizilebileceği görülmüştür. Bu süreçte ten rengi, etnisite, cinsiyet ve dinî inançlara göre tüm ayrımcılıklara rağmen; başlangıçta silahlı olan ancak silahın meşru olmadığını farkederek silahsız sivil mücadele yürüten ANC taraftarları ve Mandela üzerinde pasifist, sivil ve pozitif bir hareket yöntemi benimseyen Gandhi'nin etkisi önemlidir. Bu konu ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. ⁶ Nitekim Güney Afrika'da en

⁶ Detaylı bilgi için bkz: Nelson Mandela, "The Sacred Warrior: The liberator of South Africa looks at the seminal work of the liberator of India", *Time Magazine*, 3 Ocak 2000.

kalabalık kavim olan Zulularla değil ama azınlık grup Hintlilerle etnik bağı olan Gandhi sivil, silahsız, meşru, pozitif, aktivist bir yöntemle Hindistan coğrafyasında olduğu gibi çeşitli kabilelerden oluşan Güney Afrika coğrafyasında da toplumsal barışa büyük katkı sağlamıştır. Dolayısıyla Ortadoğu halkları reaksiyoner tavır yerine toplumdaki kanaat önderleri, bilge şahsiyetlerle aksiyoner ve pozitif bir dil, pratik geliştirmezse şiddet sarmalından çıkılması kısa vadede mümkün değildir.

Bir diğer sorun ise Körfez ülkeleri özelindeki monarşiler demokrasiye evrilebilecek midir ve bu ne kadar mümkün olabilir? Evet, mümkündür ve onlar da Ortadoğu'da doğan demokratikleşme sürecini meşruti monarşi ile taçlandırabilirler. Zira teoride ve pratikte demokrasi ve cumhuriyet kavramları birebir eşdeğer değildir. Arend Lijphart'ın *Çağdaş Demokrasiler Sınıflandırması*'ndaki demokratik 21 ülkeden 10'unda cumhuriyet, 11'inde ise monarşik yönetim görülmektedir. Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Hollanda, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Norveç, İsveç, Yeni Zelanda⁷ gibi demokratikliklerinden hiçbir şekilde şüphelenilmeyen ve üstelik uzun zamandan beri demokratik rejimleri kesintiye uğramamış olan bu devletler birer cumhuriyet değil monarşidir.⁸ Buna karşılık adı cumhuriyet olan Kuzey Kore, Çin Halk Cumhuriyeti, İran İslam Cumhuriyeti gibi ülkelerin sistemi ise çağdaş bir demokrasiyi karşılamamaktadır. Jan-Erik Lane'in 'yerleşik demokrasi' sınıflandırmasında ise, dünya üzerinde 101 cumhuriyetten 22'si yerleşik demokrasidir.⁹

Diğer sorun ise bu siyasal ideolojinin mensuplarının seküler olmamalarının demokraside nasıl yer bulabileceğidir. Seküler olmadan demokrat olunabilir mi? Aslında bunun için sadece Kuzey Kore'ye bakmak bile yetiyor. Çünkü Kuzey Kore bağımsız, laik bir halk cumhuriyetidir ama ülkenin kurucusu olan Kim Il Sung, 'Ebedi Önder' veya 'Mangyongdae'de Doğan Güneş' gibi insan-üstü sıfatlarla tanımlanmış ve 'Kim Il Sungçuluk' isimli resmi ideoloji tüm topluma dayatılmış durumda. Kim Il Sungçuluk ideolojisinin en önemli unsuru ise 'Juche' adı verilen doktrin. Bu, Kuzey Kore dilinde "Bağımsız duruş ve kendi kendine yetme ruhu" anlamına geliyor. Kuzey Kore'de bu doktrini sahiplenmeyenler ya da en küçük bir eleştiride bulunan yüz binden fazla düşünce suçlusunu hapiste olmakla birlikte, ülkede açlık-kıtlık problemleri görülüyor.¹⁰ Dolayısıyla seküler olmak ve demokrat olmak eşdeğer/tamamlayıcı bir nitelik taşıyor. Pekâlâ, bir dindar kimse, bir sekülerden daha demokrat olabilir.

Sonuç olarak 'Arap Baharı'nın çok bulutlu dönemini yaşadığımız şu günlerde dikey olarak politik yükselişi darbe ya da kimyasal silahlarla engellenen Mısır ve Suriye örnekleriyle şu açık olarak görülmüştür ki, dikey genişleme

⁷ Arend Lijphart, *Çağdaş Demokrasiler*, Çeviri: Ergun Özbudun, Ersin Onulduran, Ankara: Yetkin Yayınları, 1996, s. 79.

⁸ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 14. Baskı, Eylül 2009, s. 65.

⁹ Jan-Erik Lane, *Constitutions and Political Theory*, Manchester: Manchester University Press, 1996, s. 202'den nakleden Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, 2001.

¹⁰ Mustafa Akyol, "Diktatörler 'bağımsızlık' sever," *Star*, 14 Nisan 2008 Pazartesi, <http://www.stargazete.com/yazar/mustafa-akyol/diktatorler-bagimsizlik-sever-haber-96676.htm>

yerini yatay genişlemeye kaçınılmaz olarak bırakacaktır. Çünkü eskinin tasfiyesi elbette zaman alırken yeni bir inşa süreci ise kaçınılmaz olarak gelecektir. Ancak bu inşa ise politik bir yükselişi karşılamamaktadır. Ortadoğu özelindeki demokratikleşme süreçlerinde eskinin tasfiyesini kolaylaştıran ve 'yeni'yi yaklaştıran entelektüel, sosyal düzlemde bir yatay büyümedir. Nitekim yatay genişleyen dikeyi daha hızlı çıkar. Politik olarak mağdur olan kesimlerin sosyal, entelektüel ve ekonomik olarak gelişimini sağlaması, eğitim durumunu maksimize ederek aksiyoner sivil hareketlere çeşitlilik kazandırıp politik gelecek inşa etmesi, bu üçüncü tür siyasal sistemin geleceği demektir.

Yeni düzenin tatmin edebilirliğinin ölçütü ne olacaktır? Bu soruya verilecek cevap mekân ve zamana göre izafi görülebileceği gibi, değişmeyen cevaplardan ilki hiç şüphesiz 'özgürlük' ölçütüdür. İnsan özgür bir toplumda yaşamak ister. Zira insanın fıtrati (yapısı ve özellikleri), bir şeyi serbestçe kabul edebilecek olsa dahi, kendisine onun zorla dayatılması halinde direnmeye meyillidir. Çünkü insanın iradesi, sınırsız istekleri fakat sınırlı bir gücü vardır. İradesini, aklını, duygularını kullanamadığı zaman hayvanla arasında bir fark kalmayacaktır. Kafka bu gerçeği "Bedenimi esir alabilirsin ama ruhumu asla" diyerek ifade eder.

Örneğin, ekonomik özgürlük açısından değerlendirildiğinde; sadece kamu otoritesini elinde bulunduranların iktisadi faaliyetlerde bulunabildiği bir toplumda ekmek kazanmak, iş kurmak imkânsız yakındır. Troçki'nin ifadesiyle "Devlet tek işveren haline geldiğinde, muhalefet etmek açlıktan yavaş yavaş ölmek anlamına gelir." Aslında Troçki'nin itirafı, "ekmeksiz yaşanıp hürriyetsiz yaşanamaması" hakikatinin reel karşılığını ifade eder.

İkinci ölçüt ise, bu özgür iradelerin menfaat-zarar çatışmasının nasıl dengeleneceği olan haklar/hukuk ve toplumdaki bireylerin iradelerinin ülkenin kararlarında ne şekilde tecelli edeceği yani demokrasidir. Sonuçta toplumsal kuralların ortak bir yaşamı mümkün kılabilmesi için hukuken korunan menfaatlerle, özgürlük ve demokrasi temelinde bir düzenin var olabilmesidir. Bu açıdan, "önce insan olma"nın gereklerini tesis edememiş siyasal rejimler hiçbir zaman toplumsal barışı tam anlamıyla sağlayamayacaktır.

Üçüncü ölçüt olan adalet ise bu yeni türün turnusol kâğıdıdır. İslami perspektiften eşitliği ve özgürlüğü mezc ederken, kaçınılmaz olarak eşitlik ve özgürlüğün birleşimi niteliğinde bir adalet, bu yeni paradigmanın odağı mahiyetini alacaktır. Şüphesiz bunun ne şekilde bu coğrafyada tecelli edeceğini ise zaman gösterecektir. Nasıl ki liberalizm ve sosyalizm kendi ideolojik özlerini koruyarak demokrasiye evrildiyse, aynen öyle de halklarının

çoğu Müslüman olan Ortadoğu coğrafyasında da İslamcılık kendi ideolojik özünü koruyacak ama demokrasiye evrilecektir.

Bu durum kaçınılmazdır. Keskin kategorik ayrımların belirsizleştiği bir dünyada yaşıyoruz. Zira Soğuk Savaş dönemi sonrası ideolojiler, ideolojik mücadeleler küresel bazda da itibar kaybetti. 1993'te *Foreign Affairs* dergisinde yayımlanan "Medeniyetler Çatışması" makalesinde Huntington özetle; mücadelenin şekil değiştirdiğini, dünyanın küçülmesiyle etkileşimin artacağını ve kültürel farklılıkların belirginleşmesi nedeniyle ideolojik çatışmaların yerini medeniyetler çatışmasının aldığını öngörüyordu.¹¹ Fukuyama ise 1989'da *The National Interest* dergisindeki "Tarihin Sonu?" makalesinde, tarih kavramının devamlılığını ideolojik çatışmalarla mümkün görüyordu. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrası liberal demokrasinin galip çıktığını düşünerek, gelecekte ideolojik çatışmaları öngörmüyordu.¹² Ancak ne Fukuyama ne de Huntington'ın tezleri bir şablon niteliği taşımadı ve insanlık kendi gerçekliğini ortaya koydu: İdeolojiler, demokratik bir meşruiyet sağlayabilmek için ıslah olarak mevcudiyetini sürdürüyordu.

Liberalizm ve sosyalizm ekseninde pişen Ortadoğu ve İslam coğrafyası, biriken adaletsizlikleri sadece eşitlik ya da sadece özgürlük temelli siyasal felsefelerle aşamayacağını hem sosyalist hareketler döneminde hem darbe dönemi Mısır'ında gördü. İslamcılığın sıkışmışlığı ve modern dünyaya söyleyecek sözünün darlığı, entelektüel ve sosyal zeminin hamlığı da dikkate alınırsa; İslamcılık, liberalizm ve sosyalizmin birleşimi bir dindar demokratik formunun doğum sancılarını yaşamaktayız.

Bu yeni nesil dindar demokratiğin tadını alan Mısır, Tunus ve Türkiye'de muhafazakâr kitleler siyaseten konsolide olarak yatay+dikey yükselişi bir özgürlük ve özgüven meselesi olarak görüyorlar ki, Ortadoğu'daki eksiklik tam da bu iki kavramla özetlenebilir. Esasen Apartheid dönemi sonrasına benzer bir yeni anayasacılık hareketi (9. dalga) Ortadoğu'da bu yeni sürecin anahtarlarından biridir.

¹¹ Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs*, vol. 72, no. 3, Summer 1993, ss. 22-49.

¹² Francis Fukuyama, "The End of History?", *The National Interest*, Summer 1989